

## SAN'AT VA MADANIYAT YO'NALISHLARI ESTETIKASI

**Shahinabonu Shodiyeva Shoirjon qizi**

*Farg'ona davlat universiteti Pedagogika, Psixologiya va San'atshunoslik fakulteti*  
*"Musika ta'lim va madaniyat" kafedrasi Musika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi*  
[Shaxinashodiyeva617@gmail.com](mailto:Shaxinashodiyeva617@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada estetikaga oid nazariy qarashlar, san'at va madaniyat sohalari bilan uzviy bog'liqligi hamda ularning turli yo'nalishlardagi estetik ifodasi chuqur o'rganiladi. San'at va madaniyat — insonning ichki dunyosi, ijtimoiy munosabatlari va estetik dunyoqarashini shakllantiruvchi asosiy omillardandir. Maqolada Sharq va G'arb tamaddunlarida shakllangan estetik qarashlar, san'atning adabiyot, musiqa, me'morchilik, teatr, kino va tasviriy san'at yo'nalishlarida qanday ifodalanishi, shuningdek, zamonaviy global madaniyat jarayonlari kontekstida estetik tamoyillarning o'zgarishi tahlil qilinadi.

**Kalit so'zlar:** Estetika, san'at, madaniyat, go'zallik, san'at yo'nalishlari, zamonaviy san'at, estetik did, milliy madaniyat, falsafa, globalizatsiya.

Insoniyat tarixida estetik qarashlar har doim san'at va madaniyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Estetika bu — go'zallikni anglash, idrok etish va uning mazmunini ochib beruvchi falsafiy fan. U faqat nazariy yondashuv emas, balki jamiyatda estetik qadriyatlarni shakllantirishda muhim vositadir. San'at va madaniyat esa estetikaning real hayotdagi ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Estetika qadimiy davrlardan falsafa, axloq, din va san'at bilan bog'liq holda rivojlangan. Platon, Aristotel, Ibn Sino, Al-Farobiy, Gegel kabi mutafakkirlar estetikani jamiyat va inson ruhiyatini aks ettiruvchi hodisa sifatida izohlagan. Estetik did inson tafakkuri va madaniyati yuksalgan sayin rivojlanadi. Jamiyatda estetika quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Badiiy estetika — san'at asarlari orqali go'zallikni aks ettirish.

Etik-estetik — axloqiy qadriyatlar va go'zallik uyg'unligi.

Madaniy-estetik — milliy va tarixiy qadriyatlar orqali go'zallik mezonlarini belgilash.

**Adabiyotda estetika**-adabiyotda go'zallik badiiy obrazlar, til, ritm va syujet orqali ifodalanadi. Masalan, Alisher Navoiy ijodida nafislik, go'zallik va axloqiy mukammallikning timsollari mavjud. Zamonaviy adabiyotda esa estetik ifoda ijtimoiy muammolar, ruhiy iztiroblar orqali beriladi (masalan, O'tkir Hoshimov yoki Erkin Vohidov asarlari).

**Musiqiy san'atda estetika**-musika ruhni tozalovchi, his-tuyg'ularni ifoda etuvchi estetik vositadir. Sharq mumtoz musiqasida maqomlar, G'arbda esa simfoniyalar orqali

estetik ta'sirga erishiladi. Abdulla Qodiriy kuylaridagi ohanglar va Hofiz kuylaridagi lirizm bunga misol bo'ladi.

**Tasviriy san'atda estetika**-ranglar, shakllar, kompozitsiya vositasida inson tafakkurini estetik darajada uyg'otadi. Masalan, Kamoliddin Behzod

miniatyuralarida nafaqat tarixiy sahnalar, balki badiiy go'zallik va ma'naviy yuksaklik ifodalangan.

Me'morchilikda estetika-me'moriy inshootlarda shakl, bezak, geometrik uyg'unlik orqali milliy va dini qadriyatlar estetik tarzda aks ettiriladi. Samarqanddagi Registon majmuasi yoki Buxorodagi Ark qal'asi bunday estetik me'morchilik namunalari<sup>18</sup>.

### **Teatr va kino san'atida estetika**

Teatr — jonli ijro orqali estetik hisni kuchaytiradi. Kino esa harakat va tasvir uyg'unligida zamonaviy texnologiyalar yordamida estetik ta'sir kuchini oshiradi. Ulug'bek Qodirov ijrosidagi kino asarlarda zamonaviy estetik yondashuvlar yaqqol ko'rinadi.

**Sharq estetikasi** — ko'proq ruhiy yuksaklik, tabiatga yaqinlik va ichki go'zallikka urg'u beradi. G'arb estetikasi esa realistlik yondashuv, tashqi ifoda va texnik mukammallikka tayanadi. Sharqda: sufiyona go'zallik (masalan, Jaloliddin Rumi g'oyalari). G'arbda: klassikizm, romantizm, modernizm va postmodernizm orqali estetika ifodalanadi. Bu ikki qarashning o'zaro ta'siri zamonaviy estetikani yanada boyitmoqda. Zamonaviy san'at va global estetik tamoyillari yuksalmoqda.

XXI asrda san'at ko'proq gibril, eksperimental va interaktiv shakllarga ega bo'lib bormoqda. Internet, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt yordamida yangi estetik ifodalar paydo bo'lmoqda. Badiiy installatsiyalar, raqamli kollajlar, NFT san'at kabi fenomenlar estetikani kengaytirmoqda.

- Zamonaviy san'atda muhim tushunchalar:
- Minimalizm — sodda, aniqlikdagi go'zallik.
- Konseptualizm — g'oya ustuvorligi.
- Performans — jonli san'at tajribasi.
- Virtual estetika — raqamli estetik tajriba.

Estetika — bu jamiyat va inson ruhiyatining o'zaro aloqasida go'zallikni anglash vositasidir. San'at va madaniyat yo'nalishlari orqali estetik did, axloqiy qarashlar, tarixiy xotira shakllanadi.<sup>19</sup> Har bir estetik ifoda o'z davrining, xalqining va tafakkurining

<sup>18</sup> "Musika va madaniyat" — Bu mavzu bo'yicha o'zbek olimlari va kompozitorlar tomonidan tayyorlangan turli maqolalar to'plamlari mavjud.

<sup>19</sup> A.Shamsievning "Musikaning falsafasi" — Ushbu kitobda musikaning falsafiy va estetik asoslari, uning madaniyatdagi o'rni haqida fikrlar bayon etilgan.

mahsulidir. Shuning uchun san'atni o'rganish estetikani anglashning eng chuqur yo'lidir. Bugungi kunda esa bu yo'l texnologiya va global madaniyat bilan uyg'unlashib, yangi bosqichga chiqmoqda. O'rta asrlarda Sharq olimlari — Al-Farobiy, Ibn Sino, Beruniy va boshqalar estetika masalasiga axloq, musiqiy madaniyat va ichki go'zallik nuqtayi nazaridan yondashishgan. G'arbda esa Hegel, Kant va Shiller singari faylasuflar estetika nazariyasini tizimli holga keltirib, san'atni ruhiy yuksalish vositasi deb baholashgan. San'at va madaniyat — bu bir-biriga chambarchas bog'langan ikki tushunchadir. San'at — bu badiiy ifoda vositasi, madaniyat esa shu ifodaning tarixiy, ijtimoiy va milliy asosidir. Madaniyat san'atga mazmun, shakl va g'oya beradi. Estetika esa bu ikki soha o'rtasidagi falsafiy bog'liqlikni tushuntirib beradi. Har bir jamiyatning san'ati o'z madaniyatining in'ikosi bo'lib, uning qadriyatlari, urf-odatlar va dunyoqarashini aks ettiradi. Shu sababli, estetik qarashlar har bir millat madaniyatida o'ziga xos bo'ladi. Adabiyot — bu so'zlar orqali inson ruhiy olamini aks ettirish san'ati. Unda estetik go'zallik obrazlar, badiiy vositalar va kompozitsion tuzilish orqali namoyon bo'ladi. Masalan, Alisher Navoiyning "Xamsa" asarlari nafaqat ma'naviy, balki estetik jihatdan ham yuqori baholanadi. Madaniyat insoniyat jamiyatining eng muhim va ajralmas qismidir. U inson tafakkuri, ruhiyati, axloqi, estetik qarashlari va jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarning in'ikosi sifatida shakllanadi. Madaniyat inson faoliyati natijasida yuzaga kelgan va asrlar davomida rivojlanib, takomillashib kelayotgan murakkab ijtimoiy hodisadir. Har bir xalqning madaniyati uning tarixi, qadriyatlari, urf-odatlar va dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'ziga xos milliy o'zlikni belgilovchi asosiy mezondir. Madaniyatning inson hayotidagi o'rni nihoyatda beqiyosdir. Avvalo, madaniyat shaxs kamoloti uchun zamin yaratadi. Bola oila, maktab, jamiyat va ommaviy axborot vositalari orqali madaniyat bilan tanishadi, tarbiyalanadi, axloqiy mezonlarga amal qilishni o'rganadi. Shu tariqa shaxsda estetik did, ma'naviy ong va ijtimoiy mas'uliyat shakllanadi. Madaniyat shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi. Umumiy urf-odatlar, diniy va milliy bayramlar, adabiyot, musiqa, teatr va boshqa madaniy qadriyatlar kishilar o'rtasida o'zaro tushunish, hamjihatlik va mehr-oqibat muhitini yuzaga keltiradi. Madaniyat tarixiy xotiraning saqlanishida ham muhim vosita hisoblanadi. Har bir xalq o'z tarixini, merosini, qadimiy yodgorliklarini aynan madaniyat orqali avloddan avlodga yetkazadi. Me'morchilik yodgorliklari, yozma manbalar, og'zaki ijod namunalari, urf-odatlar va san'at asarlari xalqning kimligini, o'zligini ifodalaydi. Madaniyat shuningdek, badiiy ijodga ilhom beradi. Yozuvchilar, rassomlar, bastakorlar, rejissyorlar o'z asarlarida jamiyatdagi madaniy muhitni aks ettiradilar. Har bir san'at asari o'z zamonasining estetik va ma'naviy ko'zgusidir. Zamonaviy davrda madaniyat xalqlar o'rtasidagi muloqotda, global tinchlik va barqarorlikni ta'minlashda alohida o'rin tutadi. Turli millat va elatlarning madaniy almashinuvi, o'zaro anglashuvi va bir-birining qadriyatlariga hurmat bilan qarashi global



jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. Shu jihatdan qaraganda, madaniyat nafaqat milliy, balki umuminsoniy qadriyatdir. Madaniyat insoniyat tarixidagi barcha yutuqlar — ilmfan, ta'lim, texnika, san'at, falsafa va boshqa sohalarning asosidir. U insonni o'zlikni anglashga, jamiyatga foydali bo'lishga, yaxshi va yomonni farqlashga o'rgatadi. Har qanday taraqqiyot, eng avvalo, madaniyatga bo'lgan e'tibor va sadoqatdan boshlanadi. Madaniyat bor joyda — ma'naviyat, taraqqiyot, birlik va baraka mavjud bo'ladi. Insoniyatning ruhiy yuragi, millatning tarixi va kelajagi, jamiyatning ma'naviy poydevoridir. Uni asrash, rivojlantirish va yosh avlodga yetkazish har bir fuqaroning, ayniqsa ziyolilar, ustozlar va madaniyat sohasi vakillarining muqaddas burchidir.

San'at va madaniyat estetikasi insoniyatning eng qadimiy va chuqur falsafiy sohalaridan biridir. U san'atning badiiy ifodasi va madaniyatning ijtimoiy-ma'naviy muhitini uyg'unlashtirib, go'zallikni anglash va qadrlash jarayonlarini o'rganadi. Estetika orqali inson o'zining ichki olamini boyitadi, ruhiy kamolotga erishadi hamda jamiyatning ma'naviy poydevorini mustahkamlaydi. San'at va madaniyat o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, madaniyat san'atning mazmuniy bazasini yaratadi, san'at esa madaniyatga vizual va hissiy ifoda beradi. Zamonaviy davrda esa estetika global madaniy almashinuv va innovatsiyalar orqali yangi shakllar va mazmunlarga ega bo'lib, inson tafakkuri va hissiyotlarini yanada boyitmoqda. Shu tariqa, san'at va madaniyat estetikasi insoniyat taraqqiyotining muhim omili sifatida o'z ahamiyatini yo'qotmaydi va doimiy ravishda yangilanib boradi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Musika va madaniyat" — Bu mavzu bo'yicha o'zbek olimlari va kompozitorlar tomonidan tayyorlangan turli maqolalar to'plamlari mavjud.
2. A.Shamsievning "Musiqaning falsafasi" — Ushbu kitobda musiqaning falsafiy va estetik asoslari, uning madaniyatdagi o'rni haqida fikrlar bayon etilgan.